

S Z . I . O Z S E G O V :

Az orosz nyelv szovjet-korszakbeli változásainak kérdéséhez
=====

E 9687

A nyelv szókincse, amely azonnal és közvetlenül visszatükrözi az ember termelési és minden egyéb tevékenységének változásait, a szakadatlan fejlődés állapotában van. Ismeretes azonban, hogy a szókészletbeli változások szakadatlan volta nem azt jelenti, hogy egy-egy időszakban nagy mennyiségű régi szót egyszeriben új szavak cserélnek fel. A szókincs változása még a nép életének forradalmi korszakaiban, az államgépezet megsemmisítése és a régi társadalmi viszonyoknak újakkal való felcserélése idején sem idéz elő szakadást és szakadékot a nyelv korábbi és új állapota között. E változás új szócsoportok fokozatos felhalmozódása és új jelentésárnyalatok ki-fejlődése útján megy végbe, miközben a szükségtelenné vált szavak fokozatosan elhálnak; továbbá úgy, hogy a már meglévő szókészletbeli rendszeren belül fokozatosan új jelentéstani, stilisztikai kapcsolatok és kölcsönhatások jönnek létre. A szókincs-változások intenzitásának foka és e változások minősége a különböző történelmi korokban más és más, és szorosan összefügg a nép életében végbemenő változások jellegével. Így pl. a társadalmi alakulatok váltakozásának korszakaival és a forradalmi korszakokkal mindenkor együtt jár az is, hogy a nyelv szókészletének fejlődése gyorsabb iramot vesz. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom rendkívül kedvező feltételeket teremtett az orosz nyelv szókészletének változásai és fejlődésének üteme számára. Ez érthető is. Az orosz népnek és a forradalom előtti Oroszország többi népének életében éles fordulat történt. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom az első olyan forradalom, amely teljesen megszüntette az emberek kizsákmányolását, szemben minden más korábbi forradalommal, amelyek mindössze azt tették, hogy a kizsákmányolás egyik formáját felcserélték egy másikkal. A kapitalizmus megdöntése, a szocializmus felépítése, a kommunizmusba való átmenet — ime, ezek a nép életének főbb állomásai, a burzsoá nemzetből szocialista nemzeté válás szakaszai. Világos, hogy miként a népi nyelvből a nemzeti nyelvbe való átmenet kialakította a maga törvényszerűségeit a nyelv fejlődésében, úgy az a tény, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a burzsoá nemzet szocialista nemzeté fejlődött, szintén létre hozott bizonyos különleges sajátosságokat a nyelv szókészletének fejlődésében.

1

A szovjet korszak orosz nyelvének kutatója kivételesen kedvező körülmények közt dolgozhat. A marxista-leninista tudomány a maga egészében, I.V. SZTÁLINnak "A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" c., valamint "A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban" c. munkái megbízható kulcsot adnak kezünkbe a nyelvi fejlődés helyes megértéséhez. Az orosz nyelv szókincsében végbemenő fejlődés belső dinamikáját a kortársak és a fejlődés szemtanúi maradéktalanul felderíthetik és tanulmányozhatják, míg a nyelv szókészletének a távoli korokban lezajlott története vizsgálatában ez kizárt dolog. A mai kor nyelvének szókészlete teljes társadalmi

összefüggésében, az élő nyelvhasználat ereje teljében áll előttünk. Reálisan érzékelhető, hogy a sokrétű szókészletbeli változások meg a nép és az állam életében végbemenő változások közt közvetlen kapcsolat van. Mivel teljesen konkrét és kétségszű tényekkel igazolható, hogy a szókészlet fejlődése a társadalom fejlődésétől függ, ez megbízható kritériumokat ad nekünk ama szókészletbeli és jelentéstani változások jellegének és törvényszerűségeinek vizsgálatához, amelyek éppen a szovjet korszakban mentek végbe; az új szórétegek megmutatják a szóalkotási és a jelentéstani rendszer fejlődésében érvényesülő élő tendenciákat, más szóval, az egész nyelvi rendszer fejlődésének lényeges irányvonalait.

Azok az új jelenségek azonban, amelyek a jelenkor élő tendenciáit tükrözik, nem úgy bukkantak fel, mint a porából megélemedett fénix, hanem a nyelv egész eddigi fejlődésmenete hozta őket létre. A mai kor új jelenségeinek csirái, kezdetei a napjainkat jóval megelőző időkbe nyulnak vissza. És minthogy ezek a jelenségek jellegüknél fogva rendkívül hasonlóak a mai jelenségekhez, lépten-nyomon új, csak most felbukkanó jelenségeknek könyvelik el őket, és a kutatók és lexikográfusok indokolatlanul egy időrendi sorba helyezik azokkal a valóban új jelenségekkel - szavakkal és jelentésekkel -, amelyeket napjaink társadalmi gyakorlata hozott létre. Ez csakis a történelmi távlat eltorzítására vezethet, és bizonyos szűkegóriákkal kapcsolatosan azt a látszatot keltheti, hogy új távlat a forradalom előtti korszak és a forradalom utáni korszak nyelve között.

Ez azért van így, mivel bármennyire ismerjük is a mai szókincsét, a forradalom korát közvetlenül megelőző időszak szókészletének mozgásáról csak igen általános elképzeléseink vannak. Olyan mű, amely az orosz köznyelvnek a XIX. sz. második felétől végbemenő fejlődését tárgyalná, lényegében nincs is.¹⁾ Már pedig ahhoz, hogy megérthessük a nyelv szókincsének szovjet-korszakbeli fejlődését, rendkívül fontos, hogy ismerjük az orosz szókincsnek a XIX. sz. második felében és a XX. sz. elején végbement fejlődését. Hiszen ez nem egyszerűen csak a kapitalizmus fejlődésének időszaka volt, hanem a forradalmi demokrácia működésének időszaka, a munkásmozgalom megindulásának és kiterjedésének, az első forradalomnak időszaka, midőn a marxista ideológia terjedni kezdett a munkásosztály soraiban. A demokrácia, főként pedig a forradalmi demokrácia értelmiség nyelvében, a munkásosztály élenjáró tagjainak nyelvében, a demokratikus sajtóban és a munkássajtóban, a marxista irodalomban olyan új szavak és új szóhasználati sajátságok jöttek létre, amelyek a társadalom haladó erőinek ideológiáját és szükségleteit tükrözték.

Ez a szókincs és ez a szóhasználat lényegében fel sincs dolgozva. A szótárak szintén nem megfelelő, néha pedig nem is eléggé megbízható források. Hogy egy-egy szótár mennyire teljes, az, mint köztudomású, gyakran a szótárszerkesztő ideológiájától és társadalmi rokonszenveitől függ. V.I. DALnak már a kortársai is szemére vetették, hogy miközben kifejti egyoldalú nézeteit az orosz nyelv fejlődéséről, figyelmen kívül hagyja az irodalmi, könyvnyelvi szókészletnek és a szakszókincsnek az ő korára jellemző széles rétegeit. I.A. BAUDOUIN DE COURTENAY, aki az első forradalom előtt a Dal-Szótár újabb és bővített kiadásán dolgozott, a forradalmi munkásmozgalom felfeléívelése idején szintén mellőzte azt az új szókincsanyagot, amely e mozgalommal kapcsolatos, egyszersmind a munkás- és a demokratikus sajtóban széles körben ismeretes volt, és már a XX. sz. végén szilárdan beágyazódott az orosz nyelv szókészletébe. Az olyan szavak, mint kapitalizmus 'kapitalizmus', szocial-demokrat 'szociáldemokrácia', klaszszovuj 'osztály-', ekszpluatacija 'kizsákmányolás' /társa-

dalmi, politikai értelemben/, melkoburzszoaznuj 'kispolgári', sztacsecsnik 'sztrájkoló', legalizovat 'törvényesít', beszpartijnuj 'pártonkívüli', kruzsok 'kör' /embercsoport/ és sok más szó nem került be a javított kiadásba. DAL 'híthagyott' jelentésű renegat szavát BAUDOUIN "uj" jelentéssel egészíti ki: "megkeresztelt mohamedán, aki titokban régi hitéhez huz"; a renegat szó társadalmi és politikai jelentését, amely akkor már régesrég ismeretes volt a demokratikus körök nyelvében, nem vette be a javított szótárba. Ezzel szemben felvette a terror, terroriszt 'terrorista' szavakat, mivel ezeket a burzsoá sajtó idegesen figyelte.

A Tudományos Akadémia "Orosz Nyelvi Szótára" szintén figyelmen kívül hagyta a forradalom előtti korszak haladó orosz társadalmának életét. Gazdag szónagyában a publicisztikát főként csak a "Novoje vremja" /Uj Idők/ c. laphez hasonló konzervatív orgánusok képviselték. Az Októberi Forradalmat megelőző időszak demokrata és forradalmi tevékenységével kapcsolatos szavak és metaforikus jelentésárnyalatok nem kaptak helyet ebben a szótárban. Így pl. a lakej 'lakáj' szó átvitt jelentését itt csupán lélektani vonatkozásban vették fel, ellenben társadalmi, politikai értelmű metaforikus használata hiányzik, jóllehet a XIX. sz. végétől kezdve széles körben ismerték [vö. pl. V.I. LENIN-nél (1913): "... lakeja denezsnogo meska" ('a pénzeszsák lakája')].²⁾ Így tehát a forradalom előtti idők orosz szótárai csak kis mértékben tudják elősegíteni annak vizsgálatát, hogy a XIX. sz. végén és a XX. sz. elején hogyan bővült és fejlődött az orosz nyelv szókincsének ama része, amely a társadalom haladó erőinek forradalmi demokrata tevékenységét tükrözi, és amelyhez sok szál fűzi a szovjet-korszakbeli orosz nyelv megfelelő rétegeit.

Az "Orosz Nyelv Értelmező Szótára", amely a 30-as években jelent meg D.N. USAKOV szerkewztésében, igyekezett a lehető legteljesebben és legobjektívebben bemutatni a korabeli irodalmi nyelv szókészletét, és egyik feladatául azt tűzte ki, hogy feltüntesse azokat az új elemeket, amelyek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után keletkeztek az orosz szókincsben. A "Hogyan használjuk a szótárt" c. fejezet 15. §-ában "Utalások a történeti távlat megállapítására a mai nyelv szavaiban" cím alatt ezt mondja: "/nov./ azaz novoe ['uj'], annyit jelent, hogy a szó vagy a jelentés a világháború és a forradalom korszakában /tehát 1914 után/ keletkezett az orosz nyelvben" /I. kötet, XXVII. lap./. Mivel azonban az előző korszak demokrata és forradalmi erőinek nyelvi gyakorlata még egyáltalán nem volt tudományosan feldolgozva, a szótár abba a hibába esett, hogy eltorzította a történeti távlatot: olyasmit is ujnak minősített, ami már az első világháború és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt is régen meghonosodott a forradalmárok körében. Igaz, hogy sok ilyen szó, miután elterjedt és széles körben gyökeret vert a nép nyelvhasználatában, a forradalmi idők szavainak jellegét öltötte magára, és látszólag az ujképzésű szavakkal került egy sorba.

Az "Orosz Nyelv Értelmező Szótára" a szamokritika 'önbírálat', nacionalizacija 'államosítás', element 'elem' /'ember', 'személy' értelemben/, zacszsacatel 'sztvo' 'legázolás', zacszsacatel 'szkij' 'legázolt' szavakat "ujjaknak" mondja. Nem utal rá, de új szavaknak tekinti az olyan szavakat, mint sztroitel 'sztvo' 'építés' /átvitt értelemben/, avangard 'élesapat' /átvitt./, hvosztizm 'hátkullogás', elektrifikacija 'vilamosítás'. Holott ezek nem új szavak. Pl. a szamokritika 'önbírálat' szó ugyanebben a jelentésben már századunk elején is használatban volt. V.I. LENIN 1914-ben ezt írta: Ruszszkije szocial-demokratü uzse doszta-

točno obsztrelnju v szrazsenijah, estobü ne szmusesat'szja étimi szcipkami, estobü prodolzsat', vopreki im, szveju rabotu szamokritiki i beszposcsadnogo razoblacsenija szobsztvennü minuszov... 'Az orosz szociáldemokraták mér elég puskaport szagoltak ehhez, hogy rá se hederitsek ezekre a csipkelődésekre, hogy ezek ellenére folytassák munkájukat az önbírálat és saját hiányosságaik kinéletlen leleplezése terén, amely hiányosságokat a munkásmozgalom növekedése okvetlenül és elmaradhatatlanul le fog gyürni'.³⁾ Nem új a nacionalizacija 'államosítás' szónak 'vmi megszervezése nemzeti alapon' jelentése sem [pl. V.I. LENINnél /1913/: ... nacionalizacija..skolü 'az iskolák államosítása'.]⁴⁾ A szovjet korszak bizonyos szakaszaira jellemző olyan szavak és szókapcsolatok, mint rezsim 'rendszer' /vö. sztarüj rezsim 'régi rendszer'/, partijnoe sztroitel'sztvo 'pártépítés', avangard 'élesapat' /átvitt értelemben/, poputosik 'utitárs' /átvitt értelemben/, hvosztizm 'hátulkullogás', egyszersmind a forradalomelőtti évek munkásainak és párttagjainak szóhasználatában és a munkássajtóban is sajátosak voltak. Vö. pl. V.I. LENINnek 1894. és 1913. évi munkáival: ... podnjat'szja na prjamuju politiceszkuju bor'bu protiv szovremennoje rezsima... 'hogy nyílt politikai harcot indítson a jelenlegi rendszer ellen'⁵⁾; Te, kto privükli otricat' i prodolzsajat otricat' principü partijnogo sztroitel'sztva, ne szdadutszja bez szamogo otcsajannogo szoprotivlenie 'Azok, akik megadták, hogy tagadják és tovább is tagadják a pártépítés elveit, nem adják meg magukat, csak a legelkeseredettebb ellenállás árán'⁶⁾; ... metalliszti avangard /peredovoj otrjad/ vszego proletariata Roszszii 'a vasasok Oroszország egész proletáriátusának avangarde-ja /élesapata'⁷⁾; Iz podpol'ja bezsala prezse vszego i v pervuju ocsered' burzsuaznaja intelligencija, poddavsajaszja kontkrevoljucionnomu nasztreneniju, te "poputosiki" sz.-d. rabosego dvizsenija, kotorüe i v nasz, kak i v Evrope, vylekalisz' oszvrobditel'noj rol'ju proletariata /v Evrope; plebsza vobscse/ v burzsuaznoj revoljucii 'Az illegalitásból mindenekelőtt és első sorban a polgári értelmiség menekült, amely átadta magát az ellenforradalmi hangulatnak, a szocdem. munkásmozgalom ama "utitársai", akiket nálunk is, akárcsak Európában, magával ragadott a proletáriátusnak /Európában: általában az alsó rétegeknek/ a polgári forradalomban játszott felszabadító szerepe'⁸⁾. V.I. LENIN 1904-ben az oportunisták cselékedeteit elemezve azt írta, hogy ezek a cselékedetek "... neminuemo privodjat k opravdaniju otsztaloszti, k hvosztizm, k zsirodisztszkim frazam" 'elkerülhetetlenül az elmaradottság igazolásához, hátulkullogáshoz, girondista frázisokhoz vezetnek'⁹⁾. De hiszen a hvosztizm szó, éppugy, mint az otzovizm 'otvovizmus', képzésmód tekintetében /egy orosz alapszóhoz járul az idegen eredetű -izm képző/ voltaképpen épp a mi korunkra jellemző. Az elektrifikacija 'villamosítás' szó, amely mint a szovjet korszak jellegzetes műszava került a nyelvbe, V.I. LENINnél már 1913-ban előfordul, de mint új szó - idézőjelek közt: "Elektrifikacija" vszeh fabrik i zseleznüh dorog szdelaet uszlovija truda bolee gigenicsnümü, izbavit millionü rabocsüh ot düma, püli i grjazi, uszkorit prevrascenie grjaznüh otvaritel'nüh maszterszküh v csisztüe, szvetlüe, dosztojnüe cseloveka laboratorii 'ha minden gyárat és vasutat "villamosítunk", ez higiénikusabbá teszi a munkafeltételeket, megszabadítja a munkások millióit a füsttől, portól, és piszoktól, a piszkos undorító munkahelyek gyorsabban válnak tiszta, világos, emberhez méltó laboratóriumokká'.¹⁰⁾

D.N. USAKOV "Értelmező Szótára" a zaezszatel'sztvo 'legázolás' és zaezszatel'szkij 'legázoló' szavakat újnak, újságnyelvinek minősíti. Holott

ezeknek a szavaknak már megelőzően is hosszú történetük volt. E szavak a tájnyelvi zaezssat igéből, mint a zaezdit 'agyonhajszol' ige folyamatos alakjából származnak. Demokraták és munkások körében e szót metaforikusan, irónikus árnyalattal használták, és számos származékszót képeztek belőle. V.I.LENIN 1904-ben - az opportunisták sértődéseit gunyolva - ezt írta: Ih preszledujut, ih tesznjat, ih vüsibajat, ih oszazsdajut. V etih szlovecskah gorazdo bol'se pszihologicseszkoj i politioeszkoj pravdü, csem, verojatno, podozreval szam avtor miloj i osztroumoj sutki naszcset zaezssaemüh i zaezssatelej 'üldözik őket, szorongatják őket, kergetik, ostromolják, legázolják őket. Ezek a szólamok sokkal több pszichológiai és politikai igazságot tartalmaznak, mint ahogy ezt valószínűleg maga a legázoltakról és legázolókról szóló kedves és szellemes tréfa szerzője gyanítja (11).

Érdekes az élement 'elem', élementü 'elemek' szónak 'a társadalom rétege, rétegei' jelentésüvé való bonyolult fejlődése, amely még a forradalom előtti időben ment végbe, s amely előkészítette a szó mai használatát. Ebben a jelentésében rendszerint semleges szóként használták, a társadalom bármely rétegeire vonatkozhatott. Vö. V.I.LENIN munkájában 1894-ből: ... ruszszkij rabocsij, pödnjavisz' vo glave vszeh demokraticseszkih élementov, szvalit abszoljutizm i povedet ruszszkij proletariat /rjadom sz proletariatom vszeh sztran/ prjamoj dorogoj otkrutoj politioeszkoj bor'bü k pobedonosznoj kommuniszticeszkoj revoljucii 'az orosz munkás, valamennyi demokratikus elem élére állva, megdönti az abszolutizmust és a nyílt politikai harc egyenes útján elvezeti az orosz proletariátust /vállvetve az egész világ proletariátusával/ a győzelmes kommunista forradalomhoz' (12) E szó jelentéstartalma fokozatosan szűkül és kezdi csak azokat az embereket, csak azokat a rétegeket jelölni, akik nem haladnak együtt a munkásosztály élenjáró erőivel. Ezért az élement 'elem' szó olyan mellékneves szókapcsolatokban szilárdul meg, amelyek negatív értékelést tartalmaznak: antiiszkrovszkie 'iszkra-ellenes', neusztojcsivüe 'állhatatlan', satkie 'megbízhatatlan', kolebljuscsieszja 'ingadozó', okolo-markszisztkie 'a marxizmussal kacérkodó' stb. élementü 'elemek' (13). A forradalom után e szó azokat az ellenforradalmi rétegeket kezdi jelenteni, amelyek szembe szálltak a szovjet hatalommal vagy még nem tisztázták a hozzá való viszonyukat. Innen erednek az olyan szókapcsolatok, mint kontrarevoljucionnüe 'ellenforradalmi', csuzsdüe 'idegen', szocsuvsztvujuscsie élementü 'szimpatizáns elemek'. A forradalom első éveiben a hétköznapi szóhasználatban az élement szó megfelelő jelzővel összekapcsolva egy valamely, de negatíven megítélt személy jelölésére szolgált, pl.: on - vrednűj élement 'ő káros elem'. A.N.TOL-SZTOJnál: Szvatalszja Uzsevkín, ...no ja otkazala emu potomu esto on nenadezsnűj élement 'Uzsevkín megkérte a kezemet, ... de kosarat adtam neki, mivel megbízhatatlan elem'. A fejlődés utolsó szakaszában pedig a hétköznapi nyelvben jelző nélkül is 'ellenforradalmár' jelentésben használják a szót; vö. M.SOLOHOVnál: Breses', kak élement! 'Hazudsz, mint egy elem' [t.i. mint egy ellenforradalmár elem].

Néha csak relative mondhatjuk azt, hogy a szó új, mégpedig akkor, amikor az új szó a korábbi szóhasználat alapján keletkezett; a régi és az új szó, amellet, hogy jelentésük nagyjából azonos, csak a képzés módja, formánsai tekintetében tér el egymástól; ez leggyakrabban a deverbális főnevekkel történik meg. Ilyen pl. az uklonenie 'elhajlás' és uklon 'ua.' szavaknak /'az eredeti, helyes politikai irányvonaltól való eltérés' értelemben/ a története, amelyben összekapcsolódik egymással a forradalom előtti és a forradalom utáni szóhasználat: ... tri sz polo-vinoj goda tomu nazad vsze markszisztü edinoglaszno, v lice vszeh te-

csenij bez iszkljucsenija, dolzsnü büli priznat' dva uklonenija ot mark-szisztszkoj taktiki 'három és fél évvel ezelőtt az összes marxistáknak, akik az összes áramlatokat kivétel nélkül képviselték, egyhanguan el kellett ismerniök a marxista taktikától való két elhajlást' - írta V.I. LENIN 1913-ban. 14) 1921-ben pedig megszületik és bekerül a szóhasználatba az uklon szó, amely ugyanazt a jelenséget jelöli. Így tehát a forradalom előtti haladó erőknek és mindenekelőtt a kommunista párt tagjainak körében sarjadzott ki az a szóhasználat, az a szakszókincs, azok a produktív szóképzési módok, amelyek - egyebek közt - alapjául szolgáltak a forradalom utáni orosz szókincsben történő nagyszámú változásnak. Ezek a szavak, mivel a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után kerültek a köznyelvbe és váltak a széles néptömegek közkincsévé, úgy tűntek fel, mintha új képzések lettek volna. A nyelvtörténészek, a nyelv szókincsét tanulmányozó kutatóknak azonban gondosan át kell tanulmányoznia az anyagot, mielőtt éles határt von a forradalom előtti és a forradalom utáni szóhasználat közt. A forradalom előtti korszak haladó erői nyelvhasználatának soronlévő kutatása fényt derít majd azokra az élő hagyományokra, amelyek eltéphetetlenül összekapcsolják egymással a szovjet-korszakbeli orosz nyelv szókészletének fejlődését az azt megelőző időszakokkal.

2

I.V. SZTÁLIN utalt arra, hogy a forradalom előtti és a forradalom utáni nyelvállapot között egészen szoros kapcsolat van. Függetlenül attól, hogy a régi kapitalista alapot és annak felépítményeit új, szocialista alap s ennek felépítményei váltották fel, az orosz nyelv alapjában véve ugyanolyan maradt, mint az Októberi Forradalom előtt volt.

"Mi változott meg ez alatt az időszak alatt az orosz nyelvben? Megváltozott bizonyos mértékben az orosz nyelv szótári szókészlete, megváltozott olyan értelemben, hogy nagyszámú új szóval és kifejezéssel gyarapodott, amelyek az új szocialista termelés létrejöttével, az új állam, az új szocialista kultúra, az új közszellem, az új morál megjelenésével, végül a technika és a tudomány fejlődésével kapcsolatban keletkeztek; megváltozott sok szónak és kifejezésnek a jelentése, ezek új jelentést kaptak; kiveszett a szótárból bizonyos számú elavult szó." 15)

Több mint három évtized telt el a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta. A szovjet társadalom és a szovjet állam ez idő alatt a fejlődés bonyolult útját járta meg. A szovjet társadalom és a szovjet állam fejlődésének korszakolását I.V. SZTÁLIN alapozta meg a XVIII. pártkongresszuson tartott beszámolójában. Az orosz nyelv, amely visszatükrözi a szovjet társadalom történetét, és azzal szétszakíthatatlanul összefonódik, szókészletének fejlődése során sajátos vonásokat mutat az első időszakban, amely az Októberi Forradalomtól a kizsákmányoló osztályok felszámolásáig tartott; a következő időszak jellemző eseményei szintén tükröződtek a nyelv szókészletében /ez az időszak a város és a falu tőkés elemeinek felszámolásától a szocialista gazdasági rendszer teljes győzelméig, valamint az új Alkotmánynak 1936-ban történő elfogadásáig tartott/. Az orosz nyelv szókincsének fejlődésében egy új minőség elemei kezdenek fokozatosan feltűnedezni a hatalmas kulturforradalom eredményei nyomában, az egységes szovjet értelmiség kialakulásának időszakában, a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet időszakában is. Így pl. a területi nyelvjárások átalakulása a köznyelven belül ebben az időszakban különösen intenzív volt, és az elavult vagy régi nemzeti szókincs rétegei kö-

zül sok, miután megszabadult negatív értékű jellemvonásaitól, ismét bekapcsolódott a köznyelv körforgásába. Ennek következtében a stilisztikai viszonyok is megváltoztak a nyelv szókészletén belül.

Megbocsáthatatlanul kevés történt nálunk annak érdekében, hogy az arra hivatottak tanulmányozzák a szovjet-korszakbeli orosz nyelv szókincsének fejlődését. A sztálini tanítás lehetővé teszi a szovjet nyelvészek számára, hogy rekonstruálják a nyelvben valóságosan lezajlott folyamatokat, és hogy az orosz nyelv szókincs-fejlődésének törvényszerűségeit jobban és hívebben felderítsék, mint ezt pl. Paul LAFARGUE tette a francia nyelv esetében száz évvel a forradalom után.

A forradalom, amely nemcsak egyszerűen megdöntötte a régi kizsákmányoló rendet, hanem általában megszüntette az embernek ember által történő mindenemű kizsákmányolását, határozottan a maga szolgálatába állította a nyelvet mint a fejlődés és harc eszközt. A nyelvnek mint a harc eszközeinek társadalmi funkciója különös élességgel domborodik ki a szovjet rendszer első időszakában. A proletárforradalom előestéjén V.I.LENIN - zseniálisan általánosítva a korábbi forradalmak tapasztalatát - ezt írta: "... valamennyi előbbi forradalom tökéletesítette az államgépezetet, holott ezt össze kell törni, szét kell zuzni."¹⁶⁾ A burzsoá államgépezet óriási szerepet játszott a nép elnyomásában, anyagi és szellemi erőinek elfojtásában. "A kizsákmányolók - írja V.I.LENIN - természetesen nem tudják a népet elnyomni, ha ennek a feladatnak a teljesítéséhez nincs egy nagyon bonyolult gépezetük, a nép ellenben el tudja nyomni a kizsákmányolókat igen egyszerű "gépezettel", majdnem "gépezet" nélkül, külön apparátus nélkül, egyszerűen azzal, hogy megteremti a fegyveres tömegek szervezetét..."¹⁷⁾ De az Októberi Forradalom másodnapján Oroszország proletáriátusa hozzálátott, hogy létrehozza a maga proletárállamát, saját szocialista társadalmát. Ehhez minden harci eszközt fel kellett használnia.

Ilyen eszköz és fegyver volt a nyelv is. Hiszen egy-egy régi szó, régi szak kifejezés igen gyakran teljes egészében a régi életnek, az elnyomásnak, az egyenlőtlenségnek képzetkomplexumával függött össze. Az új szavak megkönnyítették az új magatartás megszületését, azt, hogy a nép felismerje a maga új funkcióját, vagyis azt, hogy meg kell teremtenie az osztálytalan társadalmat. "Az Októberi Forradalom - tanítja I.V.SZTÁLIN - nemcsak a gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok terén lejátszódó forradalom. Egyszer-smind az elmékben, a munkásosztály ideológiájában végbemenő forradalom."¹⁸⁾

A régi szavak és szakkifejezések a régi életet, a régi társadalmi viszonyokat jelképezték. El kellett tehát tűnniök. A társadalmi szervezetek követelték, hogy töröljék el őket. Így pl. 1917 végén a felcser-kongresszus elrendelte, hogy a felcsereket segédorvosnak nevezzék, mivel a felcser a burzsoá orvosok szemében félművelt ember volt. És valóban, a fel'dser 'felcser', fel'dserica 'felcsernő', fel'dserszkij 'felcseri' szavakat hosszú évekig nem használták a szaknyelvben; felbukkant a lekpot 'segédorvos' rövidített szó [lekarszkij pomocsnik 'orvosi segéderő' kifejezésből. - A ford.] A fiatal szovjet kormány, amelynek tevékenysége a régi államgépezet lerombolására irányult, egyúttal azt a régi szókincset is megsemmisítette, amely az embereket a letűnt társadalmi viszonyokhoz kapcsolta. A szovjet kormány egyik legelső dekrétuma 1917. november 10.-én kimondotta: "1/ Az Oroszországban eddig megvolt összes rendek és a polgárok rendi megoszlása, a rendi privilégiumok és korlátozások, a rendi szervezetek és intézmények, valamint ugyanígy az összes polgári rangfokozatok megszűnnek; 2/ a társadalmi helyzetre utaló összes elnevezések /nemes, kereskedő, nagypolgár, paraszt stb/, az összes címek /hercegi, grófi stb./ és polgári rangfokozatok nevei /tit-

kos-, állami-, és egyéb tanácsosok/ eltöröltetnek, és bevezetjük Oroszország minden lakója számára egységesen a "Szovjet Köztársaság polgára" elnevezést." Egy sereg más dekrétum eltörölte a régi katonai rangfokozatokat, a bírósági intézményeket, az iskolarendszert, az iskola, az állam és az egyház közti régi kapcsolatokat. És mindenütt nagy súlyt fektettek arra, hogy a régi elnevezéseket is eltöröljék.

A régi társadalom szókincsének sorsa nem volt egyöntetű. A szavak egy részét közvetlenül kicserélték, más részük elhalt, mivel a nagy szociális változások megszüntették őket; egyesek új jelentéstartalommal telítődtek, másoknál jelentésszűkülés következett be.

A régi államgépezet lerombolásának viszonylag rövid időszakában, a régi hatalom, a régi hadsereg és bíróság összes szervének megszüntetésével egyidejűleg az egész közigazgatási szaknyelvet is kicserélték, amely a megdöntött hatalmat szimbolizálta. Az élő nyelvhasználatból és a sajtó hasábjairól mindenestől eltűntek azok a szavak, amelyek a monarchikus államszervezettel kapcsolatosan a XVIII-XIX. sz. folyamán gyülemlettek fel. Az udvari méltóságok és tisztségek - pl. kamer-junker 'apród', kamerger 'kamarrás', ceremonijmejszter 'szertartásmester', egermejszter 'vadászmeister', stalmejszter 'istállómeister', fejline 'udvarhölgy', sztatsz-dama 'nagyasszony', kamer-frau 'kamarahölgy', pazs 'apród' és hasonlók - gyorsan feledésbe mentek, éppúgy, mint a nép előtt ugyancsak alig ismert efféle elnevezések: avgyusztejtij 'a legfenségesebb /azaz a cári/ család', ceszarevics 'trónörökös', presztolonaszledie 'trónöröklés'. stb. Ugyanez a sors érte az orosz nyelvben a monarchia idején elterjedt afféle műszavakat, mint goszudar 'úr', goszudarünja 'urnó', naszlednik 'örökös'/'trónörökös' jelentésben/, velikij knjaz 'nagyherceg', továbbá a baron 'bárá', graf 'gróf', knjaz 'herceg' címeket is. Így a jelenségekkel együtt az ezeket jelölő szavak is eltűntek.

Mivel az állam és annak fő funkciói megmaradtak, szükségessé vált, hogy a régi állami terminológiát, amelyhez a nép földesuri és tőkés elnyomásának egész rendszere asszociálódott, ne csak egyszerűen hatályon kívül helyezzék, hanem az eltörölt műszavak jelentős részét új, a régi képzetek nyugtától mentes szavakkal cseréljék fel. Mindenekelőtt azokat a szavakat száműzték, amelyek a dolgozó tömegeket közvetlenül elnyomó szervekkel, pl. a rendőrséggel és a közigazgatással voltak kapcsolatosak: policija 'rendőrség', sztrasznyik 'felügyelő', urjadnik 'hivatalnok', gorodovoj 'rendőrkapitány', prisztav 'rendőrfőnök', iszpravnik 'kerületi rendőrfőnök', zsandarm 'csendőrk', szücsik 'nyomozó', filjor 'detektív', ohranka 'politikai rendőrség', továbbá gradonacsal'nik 'kerületi főnök', policimejszter 'rendőrfőnök' és hasonlók, származékszavaikkal együtt. ¹⁹A milícia minden intézményét új szavakkal látták el. Eltörölték az ucasztok 'rendőri körlet' elnevezést és bevezették az új otdolenie 'osztály' szót, a különféle tisztségek elnevezésénél pedig az ucasztokovij 'kerületi' melléknévet honosították meg a régi okolotocsnyij 'körzeti' melléknév helyett. Az államvezetés és a közigazgatás csaknem minden szervének, illetve hivatalos személyének nevét eltörölték: gubernator 'kormányzó', csinovnik 'hivatalnok', sztolonacsal'nik 'irodafőnök', ékzekutor 'végrehajtó', departement 'ügyosztály' stb.: ezek mind olyan hatalmasságokat jelentettek, akik idegenek voltak a néptől.

A régi feudálkapitalista közigazgatási szaknyelv helyébe új, a proletárhatalom egységes rendszerét tükröző terminológia lép. Az új szaknyelv vagy egyáltalán nem kapcsolódik a régi hatalom képzeteihez, és a francia forradalom, valamint a párizsi kommun politikai szókincséből ered /ko-

miszszar 'biztos', komiszszzariat 'biztosság', tribunál 'biróság', dekrét 'dekrétum', szekcija 'részleg', vagy pedig semleges műszavakat fogad el /upravlenie 'vezetés', otdel 'osztály' stb./. A Szovjétek egységes hatalmának a területeken és a központban való megszervezése, funkciók szerinti felosztása azt eredményezte, hogy egyszeriben elavultak az afféle elnevezések, mint priszutsztvie 'állami hivatal' /vö. pl. voennüj komiszszzariat 'katonai biztosság' a priszutsztvie po voinszkim delam 'katonai ügyek állami hivatala' helyett/, kaznacsesztvo 'pénzügyőrség' /kerületi, kormányzósági/, uprava 'előljáróság' /helyi, városi stb./, palata 'kamara, tábla' /kincstári kamara, ítélő tábla stb./, zemsztvo 'helyi önkormányzat', duma 'parlament, tanács' stb. A demokratikus alapokon megszervezett egységes rendszer, a bíróságnak a területi és közigazgatási kritériumok és elnevezések szerint történő, a funkciókat világosan feltüntető egységes elnevezései, mint pl. zascsitnik 'védő', obvinitel 'ügyész, vádló' /államügyész, közvádló/, zakljucsonnüj 'fogoly', kiszorították az élő nyelvhasználatból a priszjazsnüj poverennüj 'fiskális', advokat 'ügyvéd', szttrjapcsij 'fiskális', aresztant 'letartóztatott' stb. műszavakat.

Az egységes köznevelési rendszer bevezetése azt eredményezte, hogy a megfelelő kategóriákkal együtt eltűnt a tanulóknak ama sokféle elnevezése, amely az iskoláztatási rendszer rendi- és osztályjellegével függött össze: universzant 'egyetemista', gimnaziszt 'gimnazista', realiszt 'reáliskolai tanuló', szeminariszt 'szeminarista', insztitütka 'intézeti leány', pepin'erka 'leánynevelő intézeti tanuló', eparhialka 'egyházi iskolai tanuló', kurszisztka 'tanfolyamhallgató /nő/', liceusz 'liceumi tanuló', pravoved 'joghallgató', panszioner 'internátusi növendék'; megmaradt a közös elnevezés: skol'nik 'iskolásfiú', sztudent 'egyetemi hallgató'.

Kiveszték a nyelvhasználatból az egyes intézmények vagy ezek részlegeit vezető adminisztratív erők elnevezései: pravitel 'vezető' /'ügyvezető, hivatalvezető', szmotritel 'felügyelő' stb.; kritikábbá vált a direktor 'igazgató' szó használata, és az új intézményekben az egységes demokratikus elnevezés, a zavedujucsij 'vezető' szó került uralomra.

Kicsérélték sok olyan összetett kifejezést is, amelyeknek elavult tagjaik voltak: klaszsznüj nasztavnik 'osztályfőnök' /helyette: klaszsznüj rukovoditel/, priszjazsnüj zaszedatel 'esküdt' /helyette: narodnüj zaszedatel 'népi ülnök', podatnoj inszpektor 'adóellenőr' /helyette: finanszovüj inszpektor 'pénzfelügyelő', szudebnüj prisztav 'bíróági végrehajtó' /helyette: szudebnüj iszpolnitel 'bíróági árverező', voinszkaja povinnoszt 'katonai kötelező' /helyette: voinszkaja objazannoszt 'katonai kötelezettség', szesztra miloszerdija 'irgalmas nővér' /helyette: medicinszkaja szesztra 'ápolónő'.

Az új intézmények megszervezése, az új társadalmi és állami rend megteremtése után az állami okiratokban és a társadalmi szervek okirataiban új szakzókinészet kezdenek használni. A hasonló régi szó kiküszöbölődik, a passzív szókinésbe jut, teljesen feledésbe merül vagy új funkciót kap a nyelvben. Ez volt a sorsa pl. a priszutsztvennüj den 'hivatalos nap', kazennüj 'kincstári' szavaknak, amelyeket kiszorított a nekik megfelelő rabocsij den 'munkanap' és goszudarsztvennüj 'állami' műszó.

A Kommunista Párt és a kormány a forradalom első éveitől kezdve elszánt harcot vívott a sovinszta szervezeteknek és a nemzeti viszálykodás maradványainak miádnemű megnyilvánulása ellen. Eltörölték mindazokat a népvneveket, amelyeket maga az illető nép nem használt vagy amelyek a nemzeti viszálykodásból eredően a nép lebecsülését tartalmazták: cseremiszü 'cseremiszek',

szartü 'szárt', szamoedü 'szamojedok', csuhnü 'finnek' stb. Eltörölték a maloroszszi 'kisoroszkok' elnevezést, mint a cári Oroszország hivatalos műszavát, amely sértette az ukránok nemzeti büszkeségét. Gyorsan eltűntek az afféle tréfás, lekicsinylő gunynevek, mint moszkal 'muszka', hohol 'üstök' [ukrán jelentésben], knjaz /'tatár' jelentésben/ stb. Fokozatosan kiirtották a Kaukúshellyel kapcsolatos megvető ragadványneveket, olyanokat, mint pl. a mjakinnik 'polyvás' és szkobar 'horgos' /a pszkovi lakosokról/, kozol 'bakkecske' /a tveri lakosokról/, amelyek szintén szervesen összefüggének az emberi egyenjogúság tagadásával és a helyi villongások feudális csökevényeivel. Érdekes az inorodü 'idegenek, nem oroszok' szó története; ez a szó a Kelet és részben Észak-Kaukázus kis népcineke volt a közös neve. A cári Oroszországban ez hivatalos név volt, amely a cárizmus elnyomó nemzetiségi politikájával a háttérben gögösen és megvetően hatott. Jóllehet az inorodec szó a forradalom előtt semleges szóként is széles körben használatos volt, a haladó erők szemében ez az elnyomó nemzetiségi politika jelképe lett. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom mind a hivatalos nyelvből, mind az élő nyelvből kiirtotta ezt a szót. Helyette új szavak honosodtak meg /nacional 'nemzetiség', nacmen 'nemzeti kisebbség'/, amelyek a jogegyenlőség hiányában mindennemű képzetétől mentek. A sztálini nemzetiségi politika következtében, a formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúra kifejlődése folytán azonban a harmincas évek végére ezek a szavak is feleslegessé váltak és kivesztek.

A harc, amelyet a megdöntött társadalmi rend jellemző szavai ellen vívtak, különféle formákat öltött. Az állami élet régi szavait, mint láttuk, kormányhatározatokkal és a társadalmi szervezetek közreműködésével törölték el. Ez, egyebek közt, ama legkülönfélébb helyneveket is érintette, amelyek az életnek olyan oldalait tükrözték, melyeket a nép a régi rendszerben gyűlölt. Átkeresztelték a településhelyek és utcák neveit, hogy ne emlékeztessenek nap mint nap a hajdani elnyomásra. Így pl. Leningrádban a forradalom első éveiben a Dvorjenszkaja ulica 'Nemes-utca' nevét ulica Derevenszkoj bednotü-ra /'Szegényparaszt-utca'/ változtatták, a Mescsianszkaja-t /'Nagypolgár utca'/ Grazdanskaja-ra /'Polgártárs-utca'/, Carevokoksajszk város neve Krasznokoksajszk, Carszkoje Szelo-é ['Cárfalva'] pedig Detszkoje Szelo /'Gyermek-falva'/ lett. Száműztek minden elnevezést, amely a cárok, cárnék, egyházi ünnepek nevével kapcsolatos /Novonikolaevszk, Ekaterinodar, Ivanovo-Vozneszenszk stb./.

Végül a társadalmi életformák megváltozása, az új, szocialista ideológia terjedése, az ideológiai és életmódbeli csökevények elleni harc azt eredményezte, hogy fokozatosan, de mégis igen gyorsan egész szórétegek haltak ki, mentek feledésbe és szorultak ki a nyelvhasználatból.

A vallásos hiedelmek, amelyek évszázadokon át mérgezték a nép öntudatát, egy egész szóréteget hoztak létre a nyelv szókinésében, a vallási műszavak, valamint a vallásos babona képzetét tükröző szavak és kifejezések rétegét. Az egyház - az évszázados szokások erejére támaszkodva - a forradalom első éveiben tevékeny harcot vívott ideológiai tömegbefolyása érdekében. Az egyház befolyását támogatták a régi, maradi, konzervatív életformák maradványai, amelyek akadályozták az új, szocialista élet építését. Ezért a vallásellenes propaganda határozottan harci formákat öltött. A természettudományos és műszaki ismeretek terjedése, a szocialista építés fokozódása fokozta a vallásellenes propaganda hatását is. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének idejére, akkorra, amikor országunkban nyilvánvalóvá váltak a kultúrforradalom lényeges sikerei, az egyházi és vallási viszonyokkal kapcsolatos szavak zöme már döntő mértékben a nyelv passzív szókinésébe szorult, vagy csupán a hívők szűk körében és a papság szaknyelvében maradt meg.

Az egyházi szókincset a nép nem mindenütt ismerte egyformán. Széles körben ismerték és használták azokat a szavakat, amelyek az egyházi életnek ama jelenségeit, tárgyait vagy személyeit jelölték, amelyekkel a nép közvetlen kapcsolatba került a szertartások során: moleben 'ima', obednja 'mise', iszpoved 'gyónás', gobet 'bójt', posztit'szja 'bójtól', otpevanie 'gyászmise', pricsasztie 'áldozás', obrucsenie 'eljegyzés', vencsanie 'egyházi esküvő', vencsat'szja 'egyházilag megesküszik' /tkp. 'megkoszoruztatik'; idti pod venec 'koszoru alá megy', papert 'templomtornác', horugv 'templomi zászló', evangelie 'evangélium', rjasza 'reverenda', podrjasznik 'papi köntös', prihod 'plébánia', parékia, prihozsanin 'egyházközösségi tag'. Az ilyen kategóriájú szavak már rég átmentek a nyelv passzív szókincsébe; ma az ifjúság már nem látja világosan, hogy mit fed e szavak jelentése, az idősebb nemzedék tagjai pedig gyakran használják e szavakat tréfásan egészen más természetű jelenségek megnevezésére, például: posztit'szja 'bójtól' /'diétázik' jelentésben/, iszportit vszju obednju stb. A panihida 'gyászszertartás' szét csak a grazsdanszkij melléknévvel alkotott szókapcsolatban használja az élő nyelv /'gyászünnepély'. A forradalom első éveiben ez a mód, vagyis régi szavaknak egy-egy melléknévvel való semlegesítése, széles körben elterjedt: vö. krasznaia priszjaga 'vörös eskü', krasznuj oficer 'vörös tiszt' /a Vörös Hadsereg tisztje/.

A szókincs a régi szertartások kiveszését is tükrözi. Így pl. az újszülött névadásával kapcsolatos ceremónia /egyházi műszóval krescsenie 'kereszttség', népiesen pedig kresztinü 'keresztelő' / fennmaradt, de az egyház részvétele nélkül, és új nevet kapott: oktjabrinü 'névadási ünnep' /az Oktjabr' Októberi Forradalom' szóból. - A ford./ . A vallásos hiedelmek ellen és az új élet megszilárdításáért vívott harc egyik formája volt az is, hogy igyekeztek megszabadulni a keresztény keresztnevektől; új nevek keletkeztek, amelyeket forradalmárok és forradalmi események nevei alapján alkottak: Ninel, Kim, Éra, Revdat, Vladlen stb.

Az egyház és az állam szétválasztásáról szóló dekrétum után meghonosított szluzstiel 'kul'ta 'lelkész' szó az egyházi hierarchia rangjelzéseinek hivatalos használatát eltörölte. A mindennapi életben a lelkész megnevezésére egyre terjed a régi pon 'pépa, pap' szó, de bizonyos pejorativ jelentésárrnyalattal. Az egyházi hierarchia rangfokozatai közül csak kevésnek maradt meg a régi neve műszóként /patriarsh 'patriárka', mitropolit 'metropolita', arhierej 'főpap' episzkop 'püspök' stb.; az efféle szavak többsége kiment a közhasználatból, éppugy, mint az a nagy sereg szó is, amely az egyházi élet különféle oldalaiival kapcsolatos /a papi öltözék tartozékai, a személyek és a szertartások nevei stb./ . Ez az egész szókincs csak a szaknyelvben maradt meg.

A forradalom előtt uralkodó kizsákmányoló osztályok megsemmisítése, az értelmiségi középosztály demokratizálódása, az új életformák és társadalmi viszonyok kialakulása nyomán a szókincsből teljesen eltűntek mindazok a rétegek, amelyek a nemesi és polgári életmóddal, tehát javarészt az osztályzargonokkal függtek össze. A társadalom demokratikus rétegeitől idegen ruházati felszerelések, családi szokások, foglalkozások nevei feledésbe merültek, kimennek a nyelvhasználatból /vö. rotonda 'léleklemelegítő', palatin 'sál-szerű női ruhadarab', blondü 'selyem csipke', szonetka 'csengetyü', buduar 'budoár', zsurfiks 'családi fogadénap', raut 'ang. rout', reveransz 'reverencia' stb./ . Eltűntek vagy jelentésváltozáson mentek át azok a szavak, amelyek a társasági viselkedésnek a nemesi és polgári szempontból megítélt szabályait foglalják magukban: ceremonnüj 'udvarias', szvatszkiij 'nagyvilági', galatnüj 'gáláns', blagovoszpitannüj 'jémódoru'; moveton 'fr. mauvais ton', psjut 'piperkőc', zsur 'zsúr'; mankirovat 'elhanyagol.vmit', neglizsirovat

'negligál vmit', amikosonsztvo 'cimboraság', mezal'jansz 'mezalliansz' - és összes származékuk. Mint már említettük, ez a szókészlet gyakran közvetlen kapcsolatban volt a nemesi, polgári életmódnak rendszerint idegen eredetű zsargon-szókinccsével /pl. randevu 'randez-vous', bomond 'előkelő társaság', anturazs 'környezet'/, valamint a városi polgárság szóhasználatába bekerült nemesi polgári zsargonszavakkal /ambre 'ám-bra', amatyor 'amatőr', intereszan 'érdekes', promenad 'korzó', fristük 'früstök' stb./. Eltűntek azok a szavak, amelyek az uralkodó osztályokat kiszolgáló személyeket jelölték: guvernyor 'házitanító', guvernanka 'nevelőnő', bonna 'bonn', kamerdiner 'komornyik', kazacsok 'urasági kisinas', kamerisztka 'komorna', kompan'onka 'társalkodónő'.

Hasonlóképpen kivesztek a nyelvből a nemesi-polgári társadalomban szokásos megszólítási formák is, amelyek a társadalomnak osztály-, réteg- és vagyon-szerinti megkülönböztetését tükrözik. A forradalom első napjaitól kezdve nem használták többé a vase névmással alkotott szókapcsolatokat /vase blagorodie 'tekintetes uram', vase szijatel'sztvo 'őfensége', barin 'báró', goszpodin 'uram', szudar 'nagyságos ur', mosz'e 'monsieur', madam 'madame' megszólításokat, a lenézést, megvetést kifejező pocstonnűj 'tisztelt', ljubeznűj 'kedves' stb. megszólításokat.

Hasonló sorsra jutott sok olyan szó is, amely a hivatalos bürokrata és ünnepélyes nyelv szókinccséhez tartozott, s az emelkedett, élénk stílus kelléke volt; eltűntek vagy a passzív szókinccsbe kerültek vagy jelentésváltozáson mentek át olyan szavak, mint vencenoszec 'koronás fő' /a cárról mondták/, szoizvolit 'kegyeskedik' /goszudar 'imperator vüszocsajse povelet' 'szoizvolil' 'az uralkodó őfensége a legmagasabban rendelkezni kegyeskedett'/, blagouszmotrenie 'döntés' /predsztavit 'na blagouszmotrenie monarha' 'az uralkodó elé terjesztetni vmit döntés végett'/, blagovlenie 'kegy' /vüszocsajsee blagovlenie 'legmagasabb kegy'/, oszoba 'személyiség' /oszobü pervüh treh klaszszov 'az első három osztály személyiségei'/, szanovnik 'méltóság', vüszokoposz tavlennűj 'magas méltóságú' stb. A szocializmus országában felnőtt ifjú nemzedék már nehezen tudja elképzelni, hogy a nemesi-polgári társadalomnak e zsargonszavait és félzsargon-szavait, ezeket a hangsúlyozottan ünnepélyes és cikornyás szavakat valaha komolyan használták az emberek. Az ifjuság alig ismeri s aktívan nem is használja ezeket, de megszokta, hogy hírlapi tárcákban, satirikus írásokban és irónikus nyelvi stílusban találkozók velük.

Ugyanakkor sok szó, amely a régi társadalommal kapcsolatos, megváltoztatta jelentését, vagy kiszélesítette régi jelentései körét, s ezáltal új funkciókat kapott a nyelv léxikográfiai rendszerében. Ma is használjuk a régente semleges bjurokrat 'bürokrata' és csinovnik 'hivatalnok' szavakat, de új, nem helyeslő értelemben, a kazennűj 'kincstári' szót /'lélektelen, formalista' értelemben/, a bogadel'nja szót /'olyan hely, ahol különösebb erőfeszítés nélkül, a napot lopva is személyes előnyökhöz lehet jutni'/. A szavak jelentéstani és stilisztikai változásának jelenségei szorosan összefüggenek a szókészlet gyarapodásának folyamataival, amelyeket külön tanulmány tárgyává kell tennünk.

A mai orosz nyelv szókinccsét, amely igen sokat fejlődött a szovjet korszakban, nem választja el áthatolhatatlan fal attól a szókészlettől, amely a régi társadalom jelenségeinek és fogalmainak jelölésével volt kapcsolatos. Sok szó és kifejezés, miután feleslegessé vált, eltűnt az élő nyelvhasználatból; sok szó multbéli jelenségeket jelölő műszóvá vált; egyes szavak más, aktívan használt szavaknak tréfás, irónikus vagy archaikus szinonimájává váltak, mivel a jelenségek és tárgyak megsemmisülésével közel sem mindig jár együtt az őket jelölő szavak eltűnése is. A régi élet-

móddal kapcsolatos szókatégoriák közül sok mind a mai napig megmaradt, mégpedig az országunk határain túli tőkés világ jelenségeinek jelölésére. Mindezek a nyelvi jelenségek, amelyeket a jelen tanulmányban csak nagy vonásokban érintettünk a szovjet korszak első időszakával kapcsolatosan, arról tanuskodnak, hogy az orosz nyelv szókészletében végbemenő változások nem vezették holmi "a forradalmi korszak új nyelvének" kialakulására, hanem az egész szókészlet fokozatos tökéletesedését segítették elő abból a célból, hogy az jobban szolgálhassa a szocialista társadalmat. Amellett a szovjet korszakban az orosz nyelv szókinése több szóval gyarapodott, mint amennyi amiatt veszett ki belőle, hogy nem felelt meg az új társadalmi igényeknek.

/Voproszű jazükoznanija, 1953/2,71-81.1./

J e g y z e t e k :

1. Érdekes megfigyelések és adalékok találhatók V.V. VINOGRADOV akadémikus különféle munkáiban, továbbá egyes tanulmányokban és disszertációkban, amelyek az írók nyelvének vizsgálatával foglalkoznak; meg kell azonban jegyeznünk, hogy az írók műveinek nyelvét mindezideig úgy vizsgálták, hogy figyelmen kívül hagyták ennek kapcsolatait és kölcsönhatását a nyelv egész szókinésének általános fejlődésével.
2. LENIN, Szocsinenija /Művei/, 19. kötet, 398. l. /oroszul/.
3. LENIN, Válogatott művek, Szikra 1949, 351-352. l.
4. LENIN, Szocsinenija /Művei/, 19. kötet, 274. l. /oroszul/.
5. LENIN, Művei, 1. kötet, Szikra 1951, 193. l.
6. LENIN, Szocsinenija /Művei/, 19. kötet, 23. l. /oroszul/.
7. Ua. 421. l.
8. Ua. 351. l.
9. LENIN, Válogatott Művek, Szikra 1949, 1. kötet, 543. l.
10. LENIN, Szocsinenija /Művei/, 19. kötet, 42. l. /oroszul/.
11. LENIN, Válogatott Művek, Szikra 1949, 1. kötet, 544. l.
12. LENIN, Művei, 1. kötet, Szikra 1951, 314. l.
13. Vö. pl. LENIN, Szocsinenija /Művei/, 7. kötet, 196. l.; 19. kötet, 235. l. /oroszul/.
14. LENIN, Válogatott Művek, Szikra 1949, 1. kötet, 741. l.
15. SZTÁLIN, Marxizmus és nyelvtudomány. A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. Szikra, 1950. 7. l.
16. LENIN, Művei, 25. kötet, Szikra 1952. 435. l.
17. Ua. 497. l.
18. SZTÁLIN, A leninizmus kérdései, Szikra 1950, 223. l.
19. E szavak némelyike, mint pl. a zsandarm 'csendőr', ohranka 'politikai titkosrendőrség' megmaradt a kapitalista világ megfelelő tárgyainak jelölésére, de megvető érzelmi aláfestéssel.